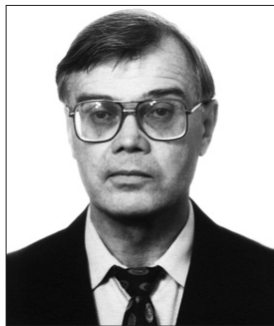

JURIJUS STEPANOVAS
(1930 07 20–2012 01 03)

Šių metų pradžia kalbotyros pasauliui atnešė liūdną žinią – sausio 3 d. Maskvoje nustojo plakusi Rusijos Mokslų akademijos tikrojo nario, profesoriaus, Vilniaus

universiteto garbės daktaro Jurijaus Stepanovo širdis. Į amžinybės tolius išėjo be galo darbštus kalbininkas iš Dievo malonės, plataus akiračio filologas, semiotikas ir kalbos filosofas, kultūros tyrėjas, puikus pedagogas ir nepaprastai mielas, šviesus žmogus... Jurijus Stepanovas buvo plačiai žinomas rusų mokslininkas¹, kurio intere-

---

¹ Jurijaus Stepanovo mokslinė biografija daug kur gana smulkiai aprašyta: apie ankstyvąją jo kūrybinę veiklą yra rašęs Algirdas Sabaliauskas (*Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija. 1940–1980*. Vilnius: Mokslas, 1982, 132–134), o vėlesnę nušviesta šiuose leidiniuose: П. В. Алексеев, Степанов Юрий Сергеевич, in *Философы России XIX–XX столетий: Биографии, идеи,*

sų erdvėje išskirtinę vietą užėmė ir lietuvių kalba. Kaip retas kuris iš vyresnės kartos rusų kalbininkų jis ne tik gerai kalbėjo lietuviškai, bet ir puikiai pažino Lietuvą, praleido joje ne vieną savo vasarą, suprato ir asmenišku dalyvavimu palaikė jos nepriklausomybės siekį po lemtingų 1991 m. sausio 13-osios įvykių. Su Lietuva jis buvo netiesiogiai susijęs ir savo šeimos ryšiais – jo žmonos Lilijos motina buvo kilusi iš Latvijos (Liepojos) lietuvių.

Jurijus Stepanovas gimė 1930 m. liepos 20 d. Maskvoje. Kalbomis susidomėjo labai anksti: vos šešiolikos užsirašė į mokamus ispanų kalbos kursus ir maždaug po metų gavo savo pirmąjį – vertėjo – diplomą. Susidomėjimas kalbomis 1948 m. vidurinę mokyklą baigusį jaunuolį atvedė į Maskvos universitetą, o pasirinkimą čia studijuoti ispanistiką, matyt, nulėmė pirmoji anksti išmokta kalba. Tačiau pa-

---

труды. Москва: Академический проект, 1999, 761–762; Е. С. Кубрякова, Краткий очерк научной деятельности, in *Юрий Сергеевич Степанов: Материалы к биобиблиографии ученых*. Москва: Наука, 2000, 7–25; Н. Д. Арутюнова, Е. С. Кубрякова, Юрий Сергеевич Степанов. Очерк научной деятельности, in Е. С. Кубрякова, Т. Е. Янко (сост.), *Язык и культура. Факты и ценности. К 70-летию Юрия Сергеевича Степанова*. Москва: Языки славянской культуры, 2001, 9–32; Regina Venckutė, Kazimieras Garšva, Olegas Poliakovas, Akademikas Jurijus Stepanovas ir lietuvių kalba, *Acta Linguistica Lithuanica* 46, 2002, 223–227; О. Поляков, Hommage Ю. С. Степанову – академику и человеку, *Respectus Philologicus* 2 (7), 2002, 170–182.

sirinktoje studijų programoje dėstomų ispanų ir prancūzų kalbų jam buvo per maža: drauge su klasikinės filologijos studentais lankė lotynų kalbos paskaitas, privačiai mokėsi senosios graikų kalbos ir po penkerių metų, 1953-aisiais, universitetą baigė puikiai mokėdamas ne tik ispanų, prancūzų ir lotynų kalbas, bet ir neblogai išmokęs anglų bei vokiečių, gal kiek menčiau – sanskritą. Diplominį darbą, kuriame lygino senosios ispanų ir lotynų kalbų sintaksę, parašė vadovaujamas profesoriaus Rubeno Budagovo. Jo pakviestas į aspirantūrą (doktorantūrą), po trejų metų apgynė kandidatinę (daktaro) disertaciją iš IX–XIII a. senosios prancūzų ir senosios ispanų kalbų sintaksės².

Maskvos universitetas, kuriame, nepaisant spalio revoliucijos atneštų drastiškų permainų, tebepleveno XIX a. antrojoje pusėje garsios Maskvos lingvistinės mokyklos dvasia³ ir kuris gūdžiais sovietmečio laikais išliko svarbiu mokslo

---

² Pagarbą ir dėkingumą buvusiam savo moksliniam vadovui Stepanovas vėliau išreiškė, pasirūpinęs išleisti jo 60 metų gimimo sukakčiai skirtą straipsnių rinkinį, kurį pats redagavo ir kuriame paskelbė straipsnį *От имени лица к имени вещи – стержневая линия романской лексики* (žr. *Общее и романское языкознание*, Москва: Издательство Московского университета, 1972, 107–118).

³ Pasak Antuano Mejė (Meillet), iki 1925 m. Europoje buvo tik trys garsios lingvistinės mokyklos – jaunagramatikių (Leipcige, siejama su Karlo Brugmanno vardu), Maskvos, arba Filipo Fortunatovo, ir prancūzų, siejama su Ferdinandu de Saussure (Saussure).

centru bei laisvos minties šaltiniu, buvo pirmoji vieta, kur Stepanovas formavosi kaip mokslininkas ir žengė pirmuosius žingsnius į sudėtingą kalbos pasaulį, siekdamas ištirti ar bent praskleisti jos reiškinių prigimtį.

Antroji vieta, suvaidinusi reikšmingą vaidmenį būsimo profesoriaus mokslinės veiklos kelyje, buvo Paryžius, nes prasi-dėjęs chruščiovinis atšilimo laikotarpis netikėtai suteikė galimybę vienerius me-tus (nuo 1957 m. rudens iki 1958-ųjų) pasitobulinti keliose garsiose Prancūzijos aukštosiose mokyklose. Paryžiuje Stepanovas lankė įvairius teorinius kalbos ir literatūros kursus Sorbonoje, Ecole pratique des hautes études ir College de France. Iš jų bene didžiausią įspūdį pali-ko Sorbonoje ir College de France Emilio Benvenisto dėstomi kursai. Stropų, smalsaus proto savo klausytoją iš Rusijos gar-susis prancūzų lingvistas net kviesdavosi padiskutuoti į namus⁴. Šiltas neformalus bendravimas, bet pirmiausia, žinoma, sa-vitas Benvenisto požiūris į daugelį teori-nių ir metodinių kalbos tyrimo problemų turbūt lėmė tai, kad Stepanovas visada jį laikė svarbiausiu savo mokytoju⁵. Būtent

---

⁴ Polinkį neformaliai bendrauti su savo mokiniais Stepanovas į Maskvą, ma-tyt, parsivežė iš jaunystės laikų Paryžiaus, nes visi jo buvę doktorantai iki šiol pri-simena neįkainojamas, į daugelį dalykų savarankišką požiūrį formavusias konsulta-cijas ir pamokas, gautas jaukiuose jo na-muose.

⁵ Daugumas Stepanovo bendraamžių, žymių rusų kalbininkų – Vladimiras Toporovas, Viačeslavas Ivanovas ir kt. – laikė save profesoriaus Michailo Petersono mokiniais.

jo dėka žymiausi Benvenisto darbai, nors ir šiek tiek vėluodami, tapo prieinami skaitantiems rusų kalba: prieš kelis de-šimtmečius, kai užsienyje leistos knygos paprastam mirtingajam buvusioje SSRS buvo beveik nepasiekiamos, dienos šviesą išvydo Benvenisto darbų rinktinė⁶, ku-rią Stepanovas redagavo, parašė įžanginį straipsnį ir išsamius komentarus, o po ku-rio laiko pasirodė ir „Indoeuropiečių so-cialinių terminų žodynas“⁷ (jo vyriausias redaktorius taip pat buvo Stepanovas).

1958 m. iš Paryžiaus grįžusiam jauna-jam mokslininkui laisvos vietos Maskvos universitete ilgokai neatsirado (greičiau-siai dėl tuomet galiojusio „karantino“, mat po komandiruotės į kapitalistines šalis reikėjo pereiti „adaptacijos“ laikotar-pį). Teko verstis vertėjo darbu ir dėstyti prancūzų kalbą kitose aukštosiose moky-klose. Tik po trejų metų jis buvo išrink-tas Maskvos universiteto Prancūzų kalbos katedros vedėju, o po metų, 1962-aisiais, ėmė vadovauti Bendrosios ir lyginamo-sios istorinės kalbotyros katedrai. Jos ve-dėju Stepanovas buvo iki 1971 m., kai pablogėjęs santykiams su dekanatu perėjo į SSRS (vėliau – Rusijos) Mokslų akade-mijos Kalbotyros institutą ir dirbo čia iki pat mirties.

Studijuodamas Maskvos universitete, Stepanovas lankė Petersono dėstomą sanskrito kursą, tačiau studijų ir aspirantūros metais svarbiausias jo mokytojas buvo Budagovas.

⁶ Эмиль Бенвенист, *Общая лингвистика*, Москва: Прогресс, 1974.

⁷ Эмиль Бенвенист, *Словарь индоевропейских терминов: Хозяйство, семья, общество. Власть, право, религия*, Москва: Прогресс, 1995.

Dešimt intensyvių mokslinių ieškojimų ir vaisingo pedagoginio darbo metų Maskvos universitete atskleidė ir subrandino daugiabriaunį Stepanovo – lingvisto teoretiko, išradingo dėstytojo ir aktyvaus naujų idėjų skleidėjo – talentą. Viena po kitos išėjo dvi prancūzų kalbai skirtos jo knygos⁸ (jų pagrindu 1966 m. apgynė habilituoto daktaro disertaciją ir 1968 m. tapo profesorium, anuomet bene jausniausiu Filologijos fakultete). Netrukus pasirodė aukštosioms mokykloms skirtas vadovėlis *Kalbotyros pagrindai*⁹ ir nemažai straipsnių kalbos istorijos ir apskritai kalbos tyrimo klausimais, tarp jų ir pirmasis lituanistinis straipsnis apie lietuvių kalbos veiksmažodžio 3 a. formos *yra* kilmę¹⁰.

Savo vadovaujamoje katedroje Stepanovas įsteigė naują specializaciją „Kalbinių

---

⁸ Ю. С. Степанов, *Французская стилистика*, Москва: Высшая школа, 1965 (jos reikšmingumą liudija net trys pakartotinės laidos 2002, 2006 ir 2009 m.); Ю. С. Степанов, *Структура французского языка. Морфология, словообразование, основы синтаксиса в норме французской речи*, Москва: Высшая школа, 1965.

⁹ Ю. С. Степанов, *Основы языкознания*, Москва: Просвещение, 1966. Iš šio vadovėlio, taip pat ir iš naujo, išėjusio 1975 m. ir pavadinto „Bendrosios kalbotyros pagrindai“, mokėsi kelios studentų kartos, beje, ir Lietuvoje, kol neturėjome originalaus lietuviško vadovėlio (toks pasirodė tik po dešimties metų: Jonas Palionis, *Kalbos mokslo pradmenys*, Vilnius: Mokslas, 1985).

¹⁰ Ю. С. Степанов, *Литовское ура – 3 лицо глагола „быть“*; *Baltistica* 6(2), 1970, 193–196.

sistemų tipologija“, kuriai buvo suplanavęs daug svarbių kursų. Juos dėstyti valandininkų teisėmis kvietė žinomus skirtingų kalbotyros sričių specialistus – Jurijų Apresianą, Vladislavą Illič-Svityčių, Borisą Uspenskį, Andrejų Zalizniaką ir kt., o pats, be skaitomų kalbotyros įvado, lyginamosios istorinės ide. sintaksės ir kitų bendrųjų kursų, vadovavo senosios graikų kalbos seminarui, kuriame buvo nagrinėjami Naujojo Testamento tekstai. Deja, Filologijos fakulteto dekanatas daugelį į katedrą iš šalies pakviestų mokslininkų laikė „disidentais“, o Stepanovo sumanymas su studentais skaityti religinius tekstus kai kam irgi atrodė įtartinas. Dėl to dekanatas prieš pat naujus mokslo metus katedrai nebeskyrė lėšų valandiniam darbui apmokėti. Studentų pamėgtos ir neabejotinai reikalingos specializacijos likimas pakibo ant plauko. Negalėdamas susitaikyti su dekanato trumparegyste, Stepanovas – tikriausiai skaudama širdimi – išėjo iš savo Almae Matris... Tik po poros dešimtmečių, kai papūtė gairesni vėjai, jo indėlis į Filologijos fakulteto studijų plėtrą buvo pripažintas – 1999 m. suteiktas Maskvos universiteto nusipelnusio profesoriaus vardas.

Kalbos tyrėjo kelią pradėjęs kaip romanų kalbų istorinės sintaksės tyrėjas, Stepanovas savo mokslinius ieškojimus tęsė dviem kryptimis, iš kurių vieną sudarė kalbos sandaros ir funkcionavimo stebėjimu grindžiami konkretūs tyrimai, o kitą – kalbos tyrimo principų ir metodų apibendrinimas. Jo teorinių pažiūrų sistema nuolatos plėtėsi: dviejų pagrindinių kalbos sferų – sintaksės ir semantikos – tyrimai natūraliai vedė prie semiotinio verbalinės ir neverbalinės komunikacijos

traktavimo, o per semiotiką – prie dar platesnių filosofinių kalbos fenomeno apmąstymų, kurie jam pelnė kalbos filosofijos pradininko Rusijoje vardą. Kad pamatytytume, kaip nuosekliai klostėsi jo pažiūrų sistema, pakanka žvilgtelti į lentynoje išsiriikiavusias Stepanovo knygas (neminint daugybės – arti 300 – atskirų straipsnių ar straipsnių serijų, pristatančių sintaksinės ir semantinės struktūros ar kalbos istorijos tyrimų rezultatus arba rašytų bendresnėmis kalbos tyrimo principų temomis): *Semiotika* (1971; išversta į japonų, vengrų, bulgarų kalbas), *Bendrosios kalbotyros pagrindai* (1975; išversta į vietnamiečių kalbą), *Šiuolaikinės lingvistikos metodai ir principai* (1975; sulaukė keturių pakartotinių laidų 2001, 2002, 2005 ir 2009 m.), *Vardažodžiai. Predikatai. Sakiniai: Semioliginė gramatika* (1981; pakartotinės laidos 2002 ir 2007 m.), *Trimatėje kalbos erdvėje: lingvistikos, filosofijos, meno semiotinės problemos* (1985; pakartota 2010 m.), *Indoeuropiečių sakinyss* (1989; pakartota 2011 m.), *Kalba ir metodas. Šiuolaikinės kalbos filosofijos klausimu* (1998). Beveik visos jos sulaukė pakartotinių laidų – palankesnio likimo bet kuriai mokslo knygai vargu ar begalima linkėti...

Gana anksti Stepanovo dėmesį patraukė kultūra, kurią jis pradėjo tirti kaip save organizuojančią informacinę sistemą, t. y. kaip autonomišką būties sferą, kurios raida paklūsta saviems vidiniams dėsniams. Daugelį metų stebėtų kultūros reiškinių ir jų konceptualios analizės apibendrinimas buvo 1997 m. pasirodęs didelės apimties veikalas *Konstantos. Rusų kultūros žodynas* (papildyta pakartotinė laida – 2001 m.).

Lietuvių kalba, išmokta ne kalbas pamėgusio romantiško jaunuolio, bet nuodugniai kalbos tyrimui apsisprendusio jauno mokslininko, Stepanovui nebuvo laikino susižavėjimo objektas. Akcentinė žodžio struktūra, veiksmažodžio sistemos formavimosi ypatybės ir paveldėtų sakinio tipų raida – dažniausios temos, kuriomis apie lietuvių kalbą jis yra paskelbęs maždaug 20 straipsnių. Čia turbūt taip pat reiktų pridurti, kad lietuvių kalba jam nebuvo vien tradicinis pagalbinis ide. kalbų istorinio tyrimo instrumentas: šiuolaikinės kalbos faktais rėmėsi nagrinėdamas ir bendrąsias gramatikos bei semantikos problemas arba ieškodamas tipologinių paralelių su slavų ir kitomis kalbomis.

Stepanovo ryšiai su Lietuva nesiribojė vien lietuvių kalbos reiškinių tyrimu ar jų įtraukimu į platesnį bendrųjų teorinių svarstymų kontekstą. Jis buvo bene vienintelis rusų profesorius, vadovavęs net šešioms rusų Maskvos universitete ir buvusios SSRS Mokslų akademijos Kalbotyros institute parengtoms ir apgintoms lietuvių daktaro disertacijoms (rūpestingai, bet nesmulkmėniškai globojančią savo mokslinio vadovo ranką šiandien su didžiausiu dėkingumu prisimena buvę jo doktorantai – Kazimieras Garšva, Stasė Krinickaitė, Gertrūda Naktinienė, Olegas Poliakovas, Skirmantas Valentas ir Regina Venckutė). Nuoširdūs moksliniai ir asmeniniai ryšiai jį siejo su daugeliu lietuvių kalbininkų ir ypač artima draugystė – su bendraamžiu Jonu Kazlausku, tik ji, deja, nelauktai nutrūko dėl tragiškai ankstyvos Kazlausko mirties.

Paskutinį kartą Lietuvoje Stepanovas lankėsi gana žvurbu 2002 m. balandį, kada

Vilniaus universitetas suteikė jam garbės daktaro vardą, o kai prieš pora metų buvo rengiama knyga, skirta Jono Kazlausko 80 metų gimimo sukakčiai, atsiuntė eilėraščių proza „Sapnas Jonui Kazlauskui atminti“. Jame pacitavo tokius XVII a. gyvenusio prancūzų matematiko ir filosofo Blezo Paskalio žodžius: „Žmogus yra tik nendrė, silpniausias gamtoje, bet jis – mažtanti nendrė. [...] Vadinasi, mūsų pranašumas yra mintis. Iš jos mums dera būti kilusiems, kad judėtume aukštyn...“¹¹

---

¹¹ *Baltistikos qžuolas. Jono Kazlausko gyvenimas ir darbai*. Sudarė Ramutė Šimukauskaitė ir Regina Venckutė, Kaunas: Arx Baltica, 2010, 218.

Talpi mažtančios nendrės metafora tapo paskutinės Stepanovo knygos¹² pavadinimu – tarsi palinkėjimas kiekvienam, kas ją paims į rankas ir pasiryš minties laiptais kopti aukštyn – taip, kaip iki paskutinio atodūsio kopė jis pats...

*Regina VENCKUTĖ,
Olegas POLIAKOVAS*

[regina.venckute@flf.vu.lt]
[oleg.poljakov@flf.vu.lt]

---

¹² Ю. С. Степанов, *Мыслящий тростник. Книга о „Воображаемой словесности“*; Калуга: Эйдос, 2010.